

ЗА ЈЕДНУ ЕТИКУ РАЂАЊА

КОНТРАЦЕПЦИЈА

www.pravoslovo.net

Размишљања Отаца о контрацепцији су врло смотрена. Неки од њих остају неми по том питању чак и када им садржај њихове проповеди даје очигледну прилику да о томе говоре;¹ може се приметити да када се у бројним отачким коментарима Прве књиге Мојсијевој, тумачи прича о Онану (1. Мој. 38, 9-10) у којој се спомиње најстарија и најчешћа метода контрацепције, Онанова кривица се готово никад не везује за саму ту праксу.² Осим тога, многи отачки текстови поседују извесну нејасноћу: често је немогуће утврдити да ли говоре о абортусу или о контрацепцији³, што се може објаснити чињеницом да су у античко доба контрацептивни и абортативни напаци били једно те исто,⁴ и да је у очима античке медицине абортус извршен у раном периоду трудноће често схватан као контрацепција.⁵ Разлози (релативног) ћутања Отаца о контрацепцији могу бити следећи: 1) таква пракса је непомирљива са ставовима које су Оци јасно изложили по другим питањима, а који су добро познати њиховим слушаоцима или читаоцима, те им о томе није потребно говорити; 2) таква пракса се може помирити са ставовима Отаца изнетим по другим питањима па се прихвата и толерише те нема потребе да се о томе посебно говори; 3) Оци сматрају да нису позвани да говоре о нечему што се односи на интимни живот брачника и њихову савест. Међутим, они се не устучавају да у одређеним приликама, разматрају друга, такође интимна, питања (на пример, да останемо у оквиру ове теме, о начинима полног сједињења) па сматрамо да се ова последња претпоставка може одбацити. Прве две претпоставке нас позивају да преиспитамо ставове Отаца о овој теми. Иако они ретко говоре о томе, ипак се у патристичкој литератури могу пронаћи поглавља о браку и полности која омогућавају да се изведу одређени закључци о ставу аутора по питању контрацепције. То нам омогућава да то питање сагледамо у светлости хришћанских вредности, јер су свети Оци заиста носиоци тих вредности, тако што ћемо га поставити у један шири оквир, не само полности већ и брака и његових циљева, и још шире, духовног живота који даје смисао свим стањима и свим деловањима једног хришћанина. Сматрамо да је разматрање овог питања изузетно важно за савремену хришћанску мисао јер, у недостатку јасних референци, јавља се опасност од западања или у претерану снисходљивост или у један ограничени морализам.

I. СТАВОВИ КОЈИ ОДБАЦУЈУ КОНТРАЦЕПЦИЈУ

1. Код грчких Отаца

Будући да је једина сврха полних односа рађање, логично је да је свако прибегавање контрацепцији неприхватљиво. На оваквој логици заснива се став

¹ Видети М. Dubarle, „La Bible et les Pères ont-ils parlé de la contraception?“, Supplément à La Vie spirituelle, 63, 1962, 589-595.

² Видети *ibid.*, 574-603.

³ Видети *ibid.*, 595-603.

⁴ Cf. *Ibid.*, 595, 601; А. McLaren, *Histoire de la contraception*, Paris, 1996, 53.

⁵ Cf. А. McLaren, *op. cit.*, 59, 102-103.

римокатоличког магистерија. Овај екстремни став је заступала већина латинских Отаца⁶, али је присутан и код неколицине грчких, посебно код Климента Александријског, у два дуга поглавља његових главних дела Стромата и Педагог. Климент без двоумљења тврди: „Сврха (интимних односа супружника) је рађање, а циљ су им добра деца, као што земљорадник сеје семе, а затим брине о расту усева са циљем да узбере плодове.“⁷ То је довољно да се одбаци сваки полни однос који нема за циљ зачеће или који се дешава у условима у којима зачеће не може да се догоди. Климент такав став потврђује када прецизира да „не треба просипати семе“⁸ и када, следствено томе, одбацује „неплодно осемењавање“⁹ и „неплодно полно сједињавање“¹⁰, позивајуће се на Мојсијеву заповест (3. Мој. 11,5 [XXL], коју тумачи алегоријски)¹¹. То, наравно, искључује и хомосексуалне односе¹² (овоме се придружују и други разлози који овакве односе чине неприхватљивим),¹³ затим односе са проституткама,¹⁴ прељубничке односе¹⁵ и полне настраности, као што су мастурбација, содомија и свака друга активност у којој семе не доспева на место где има могућност да изврши оплодњу.¹⁶ Међутим, то искључује и полне односе у браку када нису испуњени услови за оплодњу: у случају неплодности једног или оба супружника – због физиолошких проблема или старости, у периоду менструације или током трудноће¹⁷ [...] „Ономе који је у браку, као и земљораднику, допуштено је да осемењава само онда када семе може да буде на прикладан начин примљено.“¹⁸

Главни аргумент који Климент износи против неплодних односа је да су они противни природи, разуму и закону.¹⁹ Неопходно је поштовати природу, а полни односи су по природи намењени рађању.²⁰ Стога, „сједињавање без жеље за рађањем деце представља озбиљну повреду природе.“²¹

Још један аргумент, за њега врло важан, против „просипања семена“ јесте његово мишљење да је сперма „супстанца која поседује у себи сабране идеје (logismo) природе“²² и да „скрнављење идеја положених у природу на противприродан начин представља њихово потпуно непоштовање.“²³ За Климента, у сперми се не налази само пројекат или план о једном људском бићу, већ људско биће у потенцијалу²⁴, па и више од тога: сама супстанца новог човека која има моћ да му да постојање.²⁵ Рађањем, човек

⁶ Свети Амвросије пише: „Једина сврха брака је рађање“ (*Коментари на Светог Луку*, I, 45, PL 15, 1632B).

⁷ *Педагог*, II, x, 83,1.

⁸ *Ibid.*, 3.

⁹ *Ibid.*, 4. Cf. 90, 4.

¹⁰ *Ibid.*, 87, 3.

¹¹ *Ibid.*, 83, 4.

¹² *Ibid.*, 86, 1-87, 2; 88, 3; 91, 1.

¹³ Посебно чињеница да су противприродни (*ibid.*, 86, 3, позивајући се на Рим. 1, 26-27; 87, 3) јер не поштују природну функцију и назначење полних органа нити природну комплементарност полова (*ibid.*, 87, 3). Климент подсећа и на прописе које нам је Логос објавио преко Мојсија (3. Мој. 18, 22).

¹⁴ Cf. *ibid.*, 88, 3; 89, 1.

¹⁵ *Ibid.*, 89, 1; 91, 1-2.

¹⁶ Cf. *ibid.*, 89, 2-3.

¹⁷ *Ibid.*, 88,3; 92, 1-2; 93, 1-2; 95, 3; 102, 1.

¹⁸ *Педагог*, II, x, 102, 1.

¹⁹ Cf. *ibid.*, 92, 1-2; 95, 3.

²⁰ Cf. *Ibid.*, 86, 3; 87, 3 ;90, 3-4; 95, 3.

²¹ *Ibid.*, 95, 3.

²² *Ibid.*

²³ *Ibid.*, 83, 3.

²⁴ Cf. *ibid.*, 92,1.

²⁵ Cf. *ibid.*, 94, 4.

учествује у божанској служби стварања,²⁶ стога, бацити сперму значи унизити ту службу.²⁷

Задовољство које постоји у полним односима „прима“ се законито само ако се има у виду рођење детета.²⁸ „Само задовољство, чак и када се остварује у законитом сједињењу, противно је закону, правди и разуму.“²⁹ Његово расуђивање о случајевима у којима постоји неплодност везано је за „полну недисциплину“ која доводи до развоја многих страсти.³⁰ Климент се посебно прибојава да се, на тај начин, човек потчињава тиранији жеље и уживања.³¹ Иако прихвата, као што ћемо видети, законитост задовољства присутног у полним односима који имају за циљ рађање, он сматра да би и у тим околностима било идеално избећи жељу и уздржати се од уживања: „када се ради о браку, храни или неком другом ужитку, [било би добро] да се ништа не чини под утицајем жеље, ограничити се на неопходно. Јер нисмо деца жеље, већ воље. Онај који се оженио да би имао децу, треба ипак да се уздржава док не почне да воли своју жену без жеље за њом и да рађа вољом непорочног и уздржљивом.“³² Он препоручује да се загосподари над својим жељама, а затим да се брак упражњава са умереношћу,³³ да би се могло уздржавати не само кад нису испуњени услови за зачеће, већ и у другим приликама које су јасно наведене у Трећој књизи Мојсијевој.³⁴ „Ако овладамо својим жељама од почетка, читав наш живот може протећи у сагласности са законима природе“,³⁵ закључује Климент.

Јасно је да је схватање по коме је рађање једина сврха полних односа сасвим логично одвела Климента до препоручивања уздржања у случајевима неплодности или уколико супружници не желе више деце. Такав став, такође логично, искључује и употребу контрацепције.³⁶

Међутим, Климентови аргументи нису неоспориви. Теза по којој сперма садржи људско биће у потенцијалу заснована је на схватању које је карактеристично за античку медицину, али које се показало погрешним.³⁷ Ипак, Климент указује на поштовање које би требало имати према ономе што није само секрет без икакве вредности будући да учествује у тајни живота и омогућава човеку да саучествује, по Божијој вољи, у непрекидном стварању.

Климентови ставови изгледају, у најмању руку, ригорозно. Али разумећемо га боље ако обратимо пажњу да их, у Педагогу, он заступа имајући у виду обичаје који су били широко заступљени у његовом времену и окружењу, а који су у супротности са хришћанским вредностима, као што су: хомосексуализам - наслеђен из грчког и

---

²⁶ *Ibid.*, 91, 2.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ *Ibid.*

²⁹ *Педагог*, II, x, 92, 2.

³⁰ Cf. *Ibid.* 93, 2-4.

³¹ Cf. *ibid*; *Стромата*, III, 6-7.

³² *Стромата*, III, 7

³³ *Ibid.*, 6.

³⁴ *Педагог*, II, x, 96, 2.

³⁵ *Ibid.*, 96, 1.

³⁶ Али, приметимо, да би такав став могао без проблема да прихвати оплодњу *in vitro*.

³⁷ То схватање, занемарујући постојање и, самим тим, функцију јајне ћелије, прецењује улогу мушкарца, а умањује улогу жене у процесу рађања. Тако по Аристотелу, мушкарчева сперма носи форму која обликује природу бића новорођеног (што је подударно са Климентовом „идејом природе“), будући да организам жене даје материју. Галијен, иако прихвата постојање женске „семене течности“, приписује јој мању важност и не доводи у питање став да је мушка сперма та која садржи потенцијално људско биће док жена само обезбеђује простор и храну који му омогућавају раст. Ове теорије су изложене у једном од главних трактата патристичке антропологије „О човечијој природи“ Немесија Емеског (XXV). Византијска медицина прихвата ове ставове јер је, у суштини, заснована на јелинској медицини.

римског друштва, затим обичај коришћења услуга проститутки – који је постојао и међу хришћанима, учесталост прелубничких веза... Са друге стране, Климентови ставови су, изгледа изазвани и екстремним учењима појединих секти које он напада у Стромати. У тим сектама, које су скоро све биле везане за гностички покрет, једни су осуђивали брак као неспојив са хришћанским животом, било заветујући се на целибат (ученици Василидови, енкратити), било хвалећи потпуно уздржање (монтанисти) или раздвајање супружника (cf. Дела Јованова), док су други одобравали разврат (следбеници Епифанија и Карпократа, следбеници Продикови, маркионити, антитакти). Иако се често позива на поштовање закона, Климент тај закон не доживљава као пропис већ као правило које је Логос утиснуо у природу и разум, те се тако не може за њега рећи да је законик у правом смислу те речи.

Исто тако, не може се окарактерисати ни као моралиста иако се држао строгог морала, јер уздржање које он препоручује није циљ само по себи. О томе сведочи следећа тврдња: „Уздржање је врлина само ако га надахњује љубав Божија“.³⁸ Осим тога, Климент прави разлику између уздржања и брачне целомудрености,³⁹ те код њега налазимо дивну похвалу брака,⁴⁰ а за разлику од неких потоњих хришћанских писаца сувише брижних да подстакну на монаштво, он ни не помишља да брак омаловажи. За њега, полност је позвана да буде освећена као и све друге функције људског живота: „Онима који су освећени, свето је и семе, и није дух једини који се у нама освећује, већ и нарав, живот, тело.“⁴¹ „А уздржање добија своје право назначење тек када се стави у службу узвишене љубави Божије: „Грлимо уздржање љубављу према Господу и Његовој лепоти, освећујући тако у себи храм Духа.“⁴² Оно је део подвижничког труда усмереног на све врсте жеља којим се оне усмеравају и улажу у љубав према Богу.⁴³

Климент јако добро зна да препуштање телесним жељама ствара простор за разноврсна застрахења. Такође, свестан је да, уколико задовољство постане циљ полних односа, ближњи се своди на ствар јер неминовно постаје средство за постизање задовољства. Такво мишљење налазимо и код других Отаца. Свети Максим Исповедник одлучно каже: „Ко тражи уживање, лоше расуђује, у добру напредују они који га немају, а сједињавање на тај начин са женом је њена злоупотреба.“⁴⁴

Климентова тврдња да је једина сврха полних односа рађање присутна је и код других грчких Отаца, и пре и после њега. Свети Јустин пише: „Што се тиче нас (хришћана), ако се венчавамо, то је ради подизања деце.“⁴⁵ Атинагора говори у истом смислу: „Свако од нас сматра својом женом ону коју је оженио према нашим законима и то само са једним циљем, а то је рађање.“⁴⁶ И напомиње да је Бог, у почетку, установио телесну заједницу између мушкарца и жене са циљем продужења врсте.⁴⁷ Ориген сматра да је заиста обрезан онај који не само да „не зна за другу жену осим своје“ већ ни својој жени „не прилази осим у одређеним и дозвољеним периодима и искључиво ради рађања деце.“⁴⁸ Он чак иде дотле да оправдава инцестуозно сједињење Лота и његових кћери (1. Мој. 19, 30-38) јер је учињено у намери да се осигура потомство човечанству чији је опстанак био угрожен и не устрчува се да напише:

³⁸ *Стромата*, III, 6.

³⁹ Cf. *Педагог*, II, x, 100, 2; *Стромата*, III, 6.

⁴⁰ *Стромата*, III, 6.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² *Ibid.*, 7.

⁴³ *Ibid.*

⁴⁴ *Стослов о љубави*, II, 17.

⁴⁵ *Прва апологија*, 29.

⁴⁶ Молба за хришћане, XXXIV, 6.

⁴⁷ *Ibid.*, XXXIV, 6.

⁴⁸ *Беседе на Постање*, II, 6.

„Бојим се да је њихов инцест можда био чеднији од чедности многих жена јер се удате жене преиспитују да ли треба прилазити мужу осим ради рађања деце или када затрудне.“⁴⁹ Доста касније свети Максим Исповедник пише: „А што се тиче односа са женама, добро расуђивање је да они воде рађању.“⁵⁰ Већина Отаца оправдава овакав став позивајући се на природу која је устројена тако да је крајњи резултат полних односа рођење детета. Поједини се ослањају на метафизичку и духовну концепцију порекла полности. За светог Максима Исповедника, иако је од почетка у човечанству постојала раздвојеност полова, ради се о раздвојености која је позвана да оствари духовно јединство у Богу.⁵¹ Према првобитном Божијем плану рађање би се остваривало на духован начин, без телесног сједињења.⁵² Падом Адама и Еве телесни односи „слични оним које постоје код животиња“ постају нов начин рађања, а у њих је положено задовољство да би, изазивајући жељу, омогућило човечанству, сада потчињеном трулежности и смрти, да опстане.⁵³ Врло слично схватање налазимо код светог Григорија Ниског,⁵⁴ а затим и код светог Јована Дамаскина који ће направити једну синтезу патристичке мисли.⁵⁵ То схватање повезује задовољство са рађањем као крајњим циљем полног сједињења. Полност која постоји између супружника се, чак, сматра узгредном и придодатом стварношћу која није суштински део човекове природе (његовог логоса, да употребимо терминологију светог Максима) већ део његове друге, пале природе, део који не постоји у изворном начину постојања те природе, као ни коначном, ономе који следује васкрсењу и у коме Оци виде васпостављање рајског стања. За оваква схватања се везује негативан став према полном задовољству, као и телесном уживању уопште, који карактерише целокупну отачку духовност. За светог Максима, који у том погледу заступа став светог Григорија Ниског, задовољство, као и бол који му неминовно следи, последице су прародитељског греха и све лоше страсти рађају се из тежње палог човека да досегне задовољство и избегне бол. Овакво схватање је, несумњиво, тешко прихватљиво за оне који избегавају зачеће желећи искључиво телесно уживање и психички ужитак који из њега проистиче. Међутим, треба га разумети у ширем контексту, имајући у виду духовно задовољство које је далеко јаче и квалитетније, па је телесно задовољство, у том смислу, само његова слаба замена. Телесно задовољство се, по својој природи, много брже и лакше постиже, али у себи крије опасност од заробљавања и острашћивања душе чиме она бива присиљена да занемари много узвишенији ужитак на који је позвана и који достиже врхунац у блаженству савршене заједнице са Богом. Позив Отаца на умереност и уздржање и унутар брака ту проналази свој дубок смисао: ослобађање жеље од робовања телесности, привезаности за тело и заведености телом, да би се окренула ка искању духовних добара и постала слободна да се у потпуности преда Богу. Тиме се монашки

---

⁴⁹ *Ibid.*, V, 4.

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ *Амбигва Јовану*, 41, PG 91, 1305BC.

⁵² *Амбигва Јовану*, 1309A; 42, 1348C; *Питања и потешкоће*, I, 3. Такав начин зачећа и рађања је несхватљив у оквирима нашег тренутног начина постојања. Међутим, требало би имати у виду да су Адам и Ева, с једне стране, и Христос, с друге, зачети и рођени без полних односа и ван биолошких закона који владају у овом свету. Поређење начина доласка у постојање Адама и Христа налазимо код светог Максима Исповедника (*Амбигва Јовану*, 42) и светог Јована Дамаскина (*Тачно изложење православне вере*, III, 1). Свети Јован Златоусти подсећа и на начин рађања анђела: „ни један од њих не дугује своје постојање полном сједињењу“ и пита: „Зашто не би Бог могао да умножи човека на исти начинј на који га је створио?“ (*Слово о девствености*, 14).

⁵³ Cf. *Питања и потешкоће*, 113; I, 3. *Питања Таласију*, XXI, PG 90, 312B-313A; XLIX, PG 90, 457D; LXI, PG 90, 628C; 632B; 633C; 636B. *Амбигва Јовану*, 42, PG 91, 1348C.

⁵⁴ Cf. *О души и васкрсењу*, 126; *Стварање човека*, 16, PG 44, 185A. Видети такође: Василије Анкирски, *О девичанству*, 54; Јован Златоусти, *О девичанству*, 15.

⁵⁵ Cf. *Тачно изложење православне вере*, II, 30; III, 1.

идеал уводи и у оквиру брака. То је позив свима „да буду савршени“ (Мат. 5,48) и подстрек да се приближе стању које ће бити коначно стање читавог човечанства, стању Будућег Века где се жене неће удавати ни мушкарци женити (Мат. 22,30) и где у Христу неће бити ни мушког ни женског (Гал. 3, 28).

Иако изгледа да ставови Отаца прећутно подразумевају да је употреба контрацепције неприхватљива и да онима који не желе да имају више деце препоручују искључиво уздржање, требало би, ипак, приметити да су јасне и отворене осуде контрацепције веома ретке⁵⁶ при чему се то не може објашњавати реткошћу таквих случајева јер је употреба контрацепцијских средстава у паганском свету било широко заступљена.

2. Код латинских Отаца

Већина латинских Отаца има негативан став према полности. По њиховом мишљењу, полни односи су, чак и у браку, допуштени једино када за циљ имају рађање, док се у свим осталим случајевима осуђују.

Тако је, за Минуција Феликса једина сврха брака рађање деце: „А што се нас тиче, ми остајемо верни једном браку, и познајемо, или једну жену у жељи да рађамо или ниједну.“⁵⁷

Лактанције, који је подучавао сина цара Константина, тврди да су нам „генитални органи, како им и само њихово име говори, дати само са једним циљем, а то је рађање потомства.“⁵⁸ То говори онима који „међају божанствено и задивљујуће дело Божије, предодређено и успостављено ради величанственог циља продужења натражја [...], у срамно дело бестидног разврата, толико да они у том чину не траже ништа друго до варљиву и неплодну насладу.“⁵⁹

Чини се да је за светог Јеронима љубав једна сумњива страст, па се чак не либи да каже да је „страствени љубавник своје жене - прељубник.“⁶⁰ Полно сједињење је и у оквирима самог брака, по њему, укаљано похотом уколико за циљ нема рађање.⁶¹ Преводећи Књигу о Товији, он тумачи Товијин исказ: „Сада више није недозвољена жеља та која ме тера да се женим мојом сестром, већ то чиним чистим срцем“ (Тов. 8,7) у смислу да је једина побуда његовог сједињења са Саром, жеља да има наследника.

Свети Амвросије Милански, такође сматра да је рађање једина сврха полних односа па су стога неплодни односи остарелих супружника противприродни.⁶²

Блажени Августин тврди да је „рађање деце прва, природна и законита сврха брака“,⁶³ те да „разумна употреба брака“ подразумева да се за циљ има рађање деце.⁶⁴

---

⁵⁶ J.T. Noonan (*op.cit.*, 96-98) сматра да се једна од првих јавних осуда контрацепције може наћи код Епифанија Кипарског (+403). Он, наиме, упућује жестоку критику гностичким сектама које је имао прилике да упозна док је боравио у Египту. Чланови тих секти су захтевали, позивајући се на догматске разлоге, потпуно избегавање зачећа, али предајући се, при томе, на својим религиозним церемонијама, разним полним настраностима у којима је семе потпуно губило свој смисао и циљ. Епифаније одбацује овакве полне чинове који се врше „не ради рађања, него ради задовољења похоте“ у „демонским церемонијама“ (*Панарион*, XXV-XXVI). Епифанијева критика, међутим, више циља на настраност таквих радњи и њихово погрешно оправдавање него на саму контрацепцију те не можемо сматрати да његов став у овом случају истовремено значи и његово апсолутно одбацивање контрацепције уопште.

⁵⁷ *Октавије*, XXXI, 5.

⁵⁸ *Божанске установе*, VI, 23.

⁵⁹ *Дело Бога Творца*, XIII.

⁶⁰ Цитирао J.T. Noonan, *op. cit.*, 80.

⁶¹ *Тумачење Посланице Галатима*, 5, PL 26, 443.

⁶² Cf. A.McLaren, *op. cit.*, 127.

⁶³ *О прељубничким браковима*, II, 12.

⁶⁴ *Исповести*, IV, 2.

Рађање је, за њега, једина сврха полних односа, као и најбитнији циљ брака.⁶⁵ „Брак сједињује мушкарца и жену ради рађања деце.“⁶⁶ „По нама, природни закон, или воља Божија за сва створења, тражећи начин да се очува природни поредак, не ради служења похоти него ради одржања врсте, допушта да, при полном односу, задовољство смртнога тела буде ослобођено власти ума, искључиво с циљем рађања.“⁶⁷ Августин, дакле, одбацује полне односе који се не чине у „очекивању рађања“, него ради уживања.⁶⁸ Када не постоји воља да се има потомство, брак се омаловажава.⁶⁹ Августин се чак усуђује да пита: „Због чега би жена била дата мушкарцу за друга ако не ради рађања деце, за шта друго би му она била корисна?“⁷⁰ Он је приморан да призна да апостол Павле „снисходећи допушта сједињавање без бриге о потомству“, али сматра да су „таква сједињења безвредна“ и да једино зато што су у оквирима брака не сматрамо да су блудни и прељубнички.⁷¹ Августин осуђује сваку заједницу, макар она била дуготрајна и верна, у којој човек и жена „не желе децу него само задовољавају своје страсти“, односно „избегавају стварање потомства одбијајући да имају децу.“⁷² Пошто су прељуба и блуд тешки грехови, „вршење брачних дужности без бриге о потомству“ је прихватљиво уколико омогућава да се такви грехови избегну и да се сачува верност која је вреднија од уздржања, те стога представљају „лакши грех“.⁷³ Овакво схватање (које је присутно код већине претходно навођених латинских Отаца) је, несумњиво, изазвано негативним ставом према полним односима који се тесно везују за саму природу прародитељског греха, с једне стране, и начин његовог преношења, с друге.⁷⁴ За потврду негативног става о полним односима чак и у оквирима брака најчешће се наводе речи псалма: „Гле, у безакоњу родих се, и у гријеху затрудње мати моја мнош“ (Пс. 51, 5).⁷⁵

Сличне погледе налазимо и код Кесарија из Арла који, углавном, понавља ставове блаженог Августина. И за њега је једина законита сврха полних односа у браку рађање. „Добар хришћанин познаје своју жену само са намером да има децу, јер се жени не прилази ради задовољења својих жеља, већ ради рађања деце. Уосталом, брачни уговори наглашавају 'ради рађања деце'.“⁷⁶ „Занемарити овај циљ, у најмању руку, значи чинити 'лакши грех': „Грех је познати своју жену без жеље за децом.“⁷⁷ „То је заиста грех јер пророк, кајући се, пише: 'Гле, у безакоњу родих се, и у гријеху затрудње мати моја мнош'.“⁷⁸ „Ти ћеш рећи: Добро, то је грех, али мали. Ни ми не говоримо да је смртни, ипак, ако се често понавља, а не искупујемо се постом и милостињом, душа постаје изузетно нечиста. Не занемаруј своје грехе јер су мали, него се бој јер су многи. И капи кише су малене, али испуњавају велике реке које руше бране и чупају дрвеће из корена.“⁷⁹ Кесарије не само да одбацује свако неплодно полно

⁶⁵ *О благодетима брака*, 5, 6, 11, 15, 19, 22, 32.

⁶⁶ *Обичаји манихејаца*, XVIII, 65.

⁶⁷ *Против Фауста*, XXII, 30.

⁶⁸ *О благодетима брака*, 5; *Обичаји манихејаца*, XVIII, 65.

⁶⁹ *О благодетима брака*, 19.

⁷⁰ *Држава Божија*, XIV, 22.

⁷¹ *О благодетима брака*, 6.

⁷² *Ibid.*, 5.

⁷³ *Ibid.*, 6. Cf. 9, 11, 12. Cf. *Проповеди*, IX, 11, PL 38, 88; *Приручник*, LXXVIII, 21, PL 40, 269.

⁷⁴ Cf. *Брак и страст*, I, 1; 12.

⁷⁵ Видети, на пример, Амвросије Милански, *Апологија пророка Давида*, I, 11, 56, и од грчких Отаца: Кирило Александријски, *Поклоњење у духу и истини*, 15, PG 68, 1008; *О псалму 50*, PG 69, 309; Максим Исповедник, *Питања и потешкоће*, I, 3.

⁷⁶ *Проповеди*, XLIV, 3.

⁷⁷ *Ibid.*, XLII, 4. Cf. *Ibid.*: „Они који прилазе својим женама без жеље да имају децу [...] нису без греха.“

⁷⁸ *Проповеди*, XLIV, 6.

⁷⁹ *Ibid.*, XLIV, 5.

општење, већ и понављање општења, које не искључују рађање, сматра беспотребним, чак и штетним: „А они који не желе да се уздржавају, уколико би често преоравали и наново засејавали своју већ засејану земљу, погледајмо коликом приносу би се обрадовали; као што савршено добро знате, ни једна земља која се често засејава у току једне исте године не може донети уобичајен принос. Зашто онда оно што не чинимо својој њиви чинимо свом телу?“⁸⁰

Папа Григорије Велики понавља да је сврха полних односа у браку рађање и позива на покајање оне који вређају достојанство брака приступајући тим односима с неком другом намером: „Треба опомињати брачнике да имају на уму да су се сјединили у циљу рађања деце и да обрате пажњу, јер претераном употребом супружничког права, претварају оно што је начин за рађање у средство насладе и не кршећи утврђена ограничења, они, ипак, у самом браку прекорачују брачна правила.⁸¹ Стога је неопходно да мноштвом молитава очисте срамоту којом су, примањем таквих наслада, укаљали достојанство брачне заједнице.“⁸² По њему, полно задовољство „није без греха будући да онај који је рекао: 'у безакоњу родих се, и у гријеху затрудње мати моја мном'(Пс. 51,5) није рођен у блуду или прељуби већ у законитом браку.“⁸³

3. Закључак

Потребно је запитати се није ли можда, схватање рађања као основне, или чак једине, сврхе полних односа, које налазимо и код неких грчких Отаца попут Климента Александријског и Оригена, пренаглашено услед реакције на поједина гностичка учења која су рађање потпуно одбацивала⁸⁴ или под снажним утицајем стоика на које се Оци радо позивају. Ј. Нуан пише: „Подозрење које су стоици показивали према љубави и емотивној зависности искључује љубав као циљ [полних односа]. Врховно начело за њих није била љубав, већ природа. Уколико се запитамо одакле су свети Оци црпли своје идеје о брачним односима – идеје које немају никакво библијско утемељење – одговор би био: пре свега, од стоика. Та веза је код Климента Александријског очигледна: његово дело о циљу брака је парафраза Мусонијевих дела. Оно што је Ориген у другом веку говорио о односима са трудном женом несумњиво долази од Сенекe. У трећем веку, Лактанцијева запажања о јасној сврси репродуктивних органа су ехо онога што је говорио Оцелус Луканус. У четвртном веку, већину својих строгих ставова Јероним преузима од Сенекe.“⁸⁵

Нису ли управо ти ставови логично довели до а priori одбацивања полних односа, чак и у браку, уколико не постоје услови за рађање – посебно у време менструалног циклуса,⁸⁶ трудноће⁸⁷ или менопаузе⁸⁸ - а а fortiori и свако прибегавање контрацепцији.

⁸⁰ *Ibid.*, XLIV, 3.

⁸¹ У овом тексту приметна је изразита употреба јуридикског речника који почиње све више да обележава латинску мисао. Појмови права, закона, суда итд. и данас доминирају у начину изражавања римског магистерија, откривајући тако и његов начин схватања етике.

⁸² *Пастирска правила*, III, 27.

⁸³ *Писма*, XI, 64, PL 77, 1196-1197.

⁸⁴ Cf. J.T. Noonan, *op. cit.*, 56 s.

⁸⁵ *Op. cit.*, 48.

⁸⁶ Cf. 3. Мој. 18, 19; Јез. 18, 6. Филон Александријски, *Посебни закони*, III, 32. Климент Александријски, *Педагог*, II, x, 92, 1. Јероним, *Коментари на Језекиља*, VI, 18.

⁸⁷ Cf. Атинагора, *Молба за хришћане*, XXXIII, 2. Климент Александријски, *Педагог*, II, x, 92, 2-93, 2. Ориген, *Беседе на књигу Постања*, V, 4. *Дидаскалија апостола*, VI, 28. Амвросије Милански, *Тумачење јеванђеља по Луки*, I, 43-45. Августин, *О благодетима брака*, 6.

⁸⁸ Cf. Амвросије Милански, *Тумачење јеванђеља по Луки*, I, 43-45.

Одбацивање контрацепције је најчешће прећутно или посредно изражено препоручивањем уздржања као једине алтернативе рађању. То је једино решење за онога ко је сувише сиромашан да има бројну породицу, вели Лактанције.⁸⁹ Кесарије из Арла потврђује: „Не желиш више деце? Склопи договор вере са својим мужем: да врлина уздржања учини крај рађању, да чедност буде једини узрок неплодности једне побожне жене.“⁹⁰

Ипак, код неколицине ранохришћанских Отаца и у неколико ранохришћанских списа одбацивање контрацепције је јасно изражено.

Прва, потпуно јасна, мисао о контрацепцији код једног хришћанског писца јавља се у делу званом Еленхос или Побијање свих јереси написаном између 220. и 230. године. Писац га упућује римском папи Калисту који је дозвољавао постојање конкубината између слободних жена и њихових робова. Еленхос указује на последицу таквог новотарства: „Због свог племенитог порекла и великог имања ове тобожње вернице нису желеле да имају децу са робовима или пучанима те су користиле лекове који су их чинили неплодним или везивале тесно не би ли избациле фетус који је већ зачет.“⁹¹

Блажени Августин се, такође јасно супротставља употреби контрацепције. Његову критику треба разумети у оквирима његове борбе са манихејцима, секте чији члан је био од 18. до 28. године. Манихејци су, у трећем и четвртном веку, обновили гностичко противљење рађању из првог и другог века. Сматрали су да је рађање зло којим се душе заробљавају у телима, али нису одбацивали полне односе па су препоручивали контрацепцију.⁹² Августин се супротставља оваквом одбацивању рађања и критикује две методе контрацепције које су манихејци посебно препоручивали:⁹³ уздржавање од односа првих дана након менструације (јер су сматрани најплоднијим)⁹⁴ и прекинут сношај.⁹⁵ Будући да је суштински циљ брака рађање „тамо где нема материнства нема ни брака“,⁹⁶ па Августин говори: „Ви од својих следбеника правите прељубнике јер се труде да жена са којом се сједињују не остане трудна [...] У тренутку када покушавају да одузму браку оно што га чини браком [...] мужеви постају љубавници испуњени похотом, а жене проститутке.“⁹⁷

Свети Кесарије из Арла, надахњујући се делима Августина и Јеронима, беспоговорно осуђује контрацепцију. У једном писму епископима и свештеницима своје провинције пише: „Ко је тај који не може да спречи жене да узимају напитке које им онемогућавају зачеће, да ометају природу коју је Бог наменио рађању? Јер ће таква жена бити сматрана кривом за онолико убистава колико деце је могла да зачне и донесе на свет; и ако се не подвргне одговарајућем покајању биће осуђена на вечну смрт у паклу.“⁹⁸ Иста осуда, нешто краће изложена, налази се и у једној каснијој беседи: „Оне које [...] спутавају своју природу, којој је Бог наменио рађање, узимајући безбожне напитке који спречавају зачеће, греше веома озбиљно. Оне чак ни не помишљају да су учиниле убиство тиме што су могле да имају деце.“⁹⁹

⁸⁹ *Божанске установе*, VI, xx, 25.

⁹⁰ *Проповеди*, LI, 4. Cf. I, 12.

⁹¹ *Еленхос*, IX, xii, 25.

⁹² Cf. J.T. Noonan, *op. cit.*, 107-119.

⁹³ *Ibid.*, 119-126.

⁹⁴ *Обичаји манихејаца*, XVIII, 65.

⁹⁵ *Против Фауста*, XXII, 30.

⁹⁶ *Обичаји манихејаца*, XVIII, 65.

⁹⁷ *Против Фауста*, XV, 17.

⁹⁸ *Писмо=Проповеди*, I, 12. Видети такође *Проповеди*, XLIV, 2.

⁹⁹ *Проповеди*, LI, 4.

Неколико деценија касније, свети Мартин де Брага, велики тумач Августина и Кесарија из Арла, суочен са манихејским одбацивањем рађања и препоручивањем контрацепције, осуђује контрацепцију не само у оквирима прељубничких односа, него и законитог брака, а да би том ставу дао већи ауторитет, наводи канон једног источног сабора који износи исту осуду и одређује казну од десет година онима који томе прибегавају као и њиховим саучесницима. У стварности, међутим, не постоји ни једно правило против контрацепције установљено неким сабором током првих векова, ни на Истоку ни на Западу.¹⁰⁰

Ако узмемо у обзир да, у највећем броју случајева, Оци које смо претходно навели одбацују контрацепцију у контексту одређених околности, могла би се ипак ублажити одлучност њиховог одбацивања.

Већина Отаца, као што смо видели, критикује погрешно учење и неразумна дела одређених гностичких и манихејских секти које су аргументи одбацивале рађање.

Оци осуђују и прибегавање контрацептивним методама које су противне хришћанској вери попут призивања других божанстава или демона, обраћање врачарама, коришћење формула, „магичних“ напитака или амајлија. Тако блажени Августин примећује: „Они који, зарад жеље, спречавају рађање магијском молитвом или демонским радњама чине грех.“¹⁰¹ Кесарије из Арла наводи да „жене не треба да узимају демонске лекове који их чине неспособним за даље рађање.“¹⁰² Постављало се и питање да ли *pharmakeia* (употреба „магичних“ напитака) на које указују апостол Павле (Гал. 5, 20) и Откривење (9, 21; cf. 22,15) забрањујући њихово коришћење, укључује и контрацептивна средства¹⁰³ јер је већина контрацептивних напитака у античко доба било везано за магијске радње, као, уосталом, и већина лекова.¹⁰⁴

У великом броју случајева, одлучно одбацивање контрацепције може се, на крају, објаснити и чињеницом да су јој прибежавале проститутке и конкубине, односно да је употребљавана у оквирима ванбрачних заједница.¹⁰⁵ Тако Еленхос осуђује употребу контрацепције у контексту оквира који нису брачни, Јероним осуђује контрацептивна средства која користе прељубници.¹⁰⁶ Оци се скоро уопште не изјашњавају о употреби контрацептивних средстава унутар брака. Али их, као што смо видели, прећутно одбацују због тесне везе коју успостављају између полних односа и рађања.

Требало би размотрити још један аргумент који износе најекстремнији латински Оци: употреба контрацепције (често лоше разликоване од абортуса)¹⁰⁷ је антиципирано убиство. Тако блажени Јероним осуђује жене које „пију неплодност и убијају биће које још није рођено.“¹⁰⁸ Они скоро да не виде разлику између контрацепције и абортуса будући да и једно и друго спречава да дете дође на свет. Ако се абортус сматра убиством, контрацепција је онда антиципирано убиство. Тертулијан пише: „Спречавање рођења је антиципирано убиство. [...] Већ је човек оно што ће постати

¹⁰⁰ Cf. J.T. Noonan, *op. cit.* 147-150.

¹⁰¹ *Брак и страст.*

¹⁰² *Проповеди*, XLIV, 2.

¹⁰³ Cf. J.T. Noonan, *op. cit.* 44-45.

¹⁰⁴ Cf. *Ibid.* 104.

¹⁰⁵ Cf. A. McLaren, *Истроја контрацепције*, Париз, 1996, 96.

¹⁰⁶ Видети такође Јован Златоусти, *Беседе на посланицу Римљанима*, XXIV, 4. *Кводвултдеус, Обећања и проповеди Божије*, II, XV, 28. Исидор Пелусиот, *Писма*, IV, 129.

¹⁰⁷ У античко доба контрацептивни и абортативни напаци су често били једно те исто.

¹⁰⁸ *Писма*, XXII, 13.

човек, као што се плод већ налази у семену.¹⁰⁹ Кесарије из Арла ће, подстакнут Јеронимовим писмом Еустахију, писати: „Да се жена која је (узимала лекове да би била неплодна) сматра кривом за онолико убистава колико је могла да има деце.“¹¹⁰ Овај став је толико претеран да се поставља питање да ли му је заиста циљ да спречи употребу контрацепције.

II. СТАВОВИ КОЈИ ОДОБРАВАЈУ УПОТРЕБУ КОНТРАЦЕПЦИЈЕ

Напоредо са ригористичком струјом, поједини грчки Оци, имајући у виду људску слабост, заступају један суптилнији и толерантнији став и, не одричући се суштински претходно наведених начела, износе их истанчано и ублажено, у светлости реалнијих сагледавања стварности.

Код већине Отаца четвртог века обавеза рађања не изгледа више као главна брига и апсолутни захтев. Као што смо навели у претходном поглављу, заповест „Рађајте се и множите се“ (1. Мој. 9,1) је обично тумачена алегоријски као позив на духовно рађање и умножавање врлина. Ови Оци наглашавају да рађање више није неопходно као што је то било на почетку историје људског рода. На питање коме су упућене речи „рађајте се и множите“ свети Василије одговара: „Смешни су они који не разликују време када су заповести објављене.“¹¹¹ Тумачећи 1. Мој. 1,28, он наводи да човек треба да рађа интелектуалну, моралну и духовну зрелост. Животиње су те, каже он, којима је заповеђено да се телесно умножавају; када је реч о човеку, треба да рађа разумом и да умножава добра дела.¹¹² Јевсевије Кесаријски се, сасвим природно, пита због чега хришћани, за разлику од Јевреја, занемарују брак и рађање деце и предлаже три одговора: 1) Јевреји су гледали у почетак времена, а хришћани у његов крај; апостол Павле вели „време је кратко“, те је, стога, бесмислено бринути о будућности 2) Светих Јевреја је било веома мало и морали су да рађају да би својим потомцима пренели откривење, али у садашње време није неопходно да учитељи и проповедници Речи имају физичко потомство када небројено мноштво очекује Јеванђеље и када они који сведоче хришћанство рађају божанско и бестелесно потомство 3) Између службе коју дарују Богу и својих активности хришћани немају времена да заснивају породицу.¹¹³ Многи Оци сматрају да живе у испуњеном¹¹⁴ свету коме чак прети пренасељеност¹¹⁵ и коме се крај приближио.¹¹⁶ Они више не подстичу на рађање¹¹⁷ већ на девственост јер је то предукус стања будућег Царства чији долазак неће каснити.

¹⁰⁹ *Апологетика*, IX, 8. Врло је могуће да је Тертулијан, супротно мишљењу Ј. Т. Нунана (*op. cit.* 91), овде имао у виду абортус, а не контрацепцију, што би било више у сагласју са оним што о тој теми говори на другим местима (видети поглавље посвећено овој теми).

¹¹⁰ *Проповеди*, XLIV, 2. Cf. *Ibid.*, I, 12; LI, 4.

¹¹¹ *Писма*, CLX, 4.

¹¹² *Омилије*, I, 17-18, PG 30, 25-28; II, 2, PG 30, 44.

¹¹³ *Јеванђељско доказивање*, I, 9, PG 22, 77-81.

¹¹⁴ Видети, на пример, Василије Анкирски, *О истинској непорочности девичанства*, 54-55; Јован Златоусти, *О девичанству*, 19.

¹¹⁵ Видети *ibid.*, 55: „Кад свет са свих страна би прекривен својим плодовима и земља засејана мноштвом људи толико бројним да на њој не беше више места да прими бујицу нових нараштаја...“

¹¹⁶ Cf. E. Patlagean, „Sur la limitation de la fécondité dans la haute époque byzantine“, *Annales ESC*, 24, 1969, 1356-1357. Th. Camelot, „Les traités „De Virginitate“ au IVe siècle“, dans *Mistique et contience, Études carmélitaines*, 13, 1952, 279.

¹¹⁷ Како констатује E. Patlagean, „похвала бројној породици као таквој нема у проповедима [...] На против, број потомака је минималан“ (*op. cit.*, 1366). Изгледа да се сматрало да је оптимално имати двоје деце (видети *ibid.*, 1358), као што сведоче многи случајеви наведени *infra* фус-нота 148. Интересантно је да је први хришћански цар, Константин, укинуо закон који је донео Август, а којим се кажњава немање деце.

Отуда мноштво текстова о девствености¹¹⁸ од којих су најпознатији светог Атанасија Александријског, светог Григорија Ниског, светог Василија Великог и светог Јована Златоустог. Отуда и тако снажан полет који је у то доба доживело монаштво да се могао стећи утисак да су градови испражњени да би се напунила пустиња.¹¹⁹ Може се, дакле, рећи да постоји једна поприлична незаинтересованост хришћанства те епохе да допринесу расту популације¹²⁰ будући да је основна брига за Оце била раст духовног квалитета човечанства, а не квантитета.

Исто тако, рађање се више не сматра јединим оправдањем брака нити главним разлогом постојања брака. Изгледа да је посебно настојање појединих Отаца на томе да је рађање једина сврха брака било условљено њиховом намером да се супротставе, као што смо већ видели, гностичком и манихејском одбацивању рађања, али, добрим делом, и паганским обичајима који су злоупотребљавали полност одвајајући је од брачне заједнице и окрећући је искључиво постизању задовољства.

Одређени Оци, стога, усвајају потпуно другачији став по коме полни односи имају и друге циљеве осим рађања.

Тај став, парадоксално, налази чврст ослонац у учењу апостола Павла изложеног у Првој посланици Коринћанима: „Добро је човеку да се не дохвати жене. Али због блуда сваки нека има своју жену, и свака нека има својега мужа. Муж нека указује жени дужну љубав, тако и жена мужу. Жена није господар од својега тијела, него муж; тако и муж није господар од својега тијела, него жена. Не забрањујте се једно другоме, сем по договору привремено, да би се предали посту и молитви, па опет да се састанете, да вас сатана не искушава вашим неузддржањем. Али ово говорим као мишљење, а не као заповијест. Јер хоћу да сви људи буду као и ја, али сваки има сопствени дар од Бога, овај овако, онај онако. А нежењенима и удовицама велим: добро им је ако остану као и ја што сам. Ако не могу да се уздржавају, нека се жене и удају; јер је боље женити се и удавати неголи упаљивати се“ (7, 1-9).

Према том учењу, посвећеност целибату (било кроз девственост било кроз монаштво) је идеал. Брак изгледа као начин живота намењен онима који, због своје слабости, не могу да узму на себе остварење тог идеала, или јасније, због немоћи да обуздају своју полност и тешкоћа да остану у потпуном уздржању, а ради избегавања блуда. Блуд (*porneia*) је термин који означава свеукупност полних страсти. Брак, тако, изгледа мање вредан, али, упркос томе, није обезвређен јер је, као и целибат, доведен у везу са личним даром („сваки има сопствени дар од Бога“). Може се приметити да ни у једном тренутку није наведено рађање као сврха брака. Једини циљ који је јасно изложен јесте избегавање полних страсти и свега што је за њих везано (прељуба, односи с проституткама, хомосексуализам) помоћу полних односа у оквирима брака („Али због блуда сваки нека има своју жену“). Свети Павле сматра да уздржавање у браку нема смисла осим по договору („привремено“) и ради одређеног духовног задатка. Могућност потпуног, па чак и дужег уздржања апостол Павле одбацује („Не забрањујте се једно другоме, сем по договору привремено, да би се предали посту и молитви, па опет да се састанете, да вас сатана не искушава вашим неузддржањем“). Треба приметити да за њега уздржање, чак и привремено, мора да буде одлука оба супружника „по договору“, никако одлука само једнога од њих („Жена није господар од својега тијела, него муж; тако и муж није господар од својега тијела, него жена“) што не значи да један над другим имају власт, већ да су један другоме дар.

Свети Јован Златоусти објашњава и допуњава мишљење апостола Павла. Његов став који је изложен у бројним поглављима његових дела заслужује да буде детаљно

¹¹⁸ Cf. Th. Camelot, *op. cit.* 273-292.

¹¹⁹ D.J. Chitty, *Et le desert devint une cite*, Bégrolles-en-Mauges, 1980.

¹²⁰ J.T. Noonan, *op. cit.*, 83-84.

истражен јер је добар представник једне патристичке струје чија снисходљивост и еластичност представља супротност ригористичкој струји коју смо претходно обрадили.

Свети Јован Златоусти, без икакве сумње, прихвата да брак има за циљ рађање деце,¹²¹ али сматра да тај циљ који је некада – на почетку човечанства и у Старом завету¹²² - био главни, у Новоме Завету, те стога и у времену у коме је он живео, постао споредни. У том смислу он износи мноштво аргумената. Брак је установљен после прародитељског греха да би се омогућио опстанак људске врсте која је падом постала смртна.¹²³ Али, данас, тај циљ више није најважнији: 1) некада ненасељена земља сада је насељена,¹²⁴ 2) Христовом икономијом спасења, људи су добили наду на васкрсење и више не морају да настављају свој живот кроз своје потомство,¹²⁵ 3) постало је могуће имати децу и без брака: путем духовног очинства.¹²⁶ Још један доказ у прилог схватања да рађање није основна сврха брака је постојање неплодних брачних парова који законито упражњавају односе у браку.¹²⁷ Свети Јован Златоусти, на крају, сматра, да брак уопште не постиже учинак рађања који му налаже реч Божија која каже: „Рађајте се и множите се и напуните земљу (1. Мој. 1, 28).“¹²⁸ Полигамни односи Старога Завета су били ти који су омогућавали да се савршено одговори на ову заповест док брак у правом смислу (моногамни) није ни постојао и јавља се тек у Новом Завету када је земља већ била напуњена.

Као потпуно веран павловској мисли по том питању, свети Јован Златоусти наглашава да је основна сврха брака да сачува од блуда¹²⁹ и да омогући да непорочни буду и они који не могу да се уздржавају и живе у целибату.¹³⁰ „Постоје два разлога због којих је установљен брак: да би били непорочни и да би постали очеви; од ова два разлога битнији је овај о непорочности“,¹³¹ вели он. Пошто је изнео аргументе које смо претходно навели и знатно умањили значај другог разлога (рађања), свети Јован Златоусти се, чак, усуђује да каже: „Према томе, брак има само једну сврху: да спречи блуд и управо због тог зла је установљен као лек.“¹³² Ту мисао понавља и на другом месту: „Који је дакле повод за постојање брака и зашто га је Бог установио? Чујте шта вели Павле: 'Али због блуда сваки нека има своју жену, и свака нека има својега мужа' [...] Дакле, због чега? Да би избегли блуд, да би савладали своју похоту, да би живели у чедности, да би били угодни Богу тиме што смо задовољни својом женом. Ето дара који нам пружа брак, ето плода, ето добити. [...] Једини разлог који би требало да нас определи за брак је одлука да се избегне грех, да се утекне од блуда; стога, сав брак треба да тежи том циљу, да нам помогне да будемо непорочни.“¹³³ „Брак је несумњиво установљен зарад рађања, али још више зарад гашења огња жеље својствене нашој природи. Павле то потврђује када каже: 'Али због блуда сваки нека има своју жену, и свака нека има својега мужа'. Он не каже због рађања деце. И када позива мужа и жену да наставе заједнички живот, не чини то да би имали бројно потомство. Зашто, дакле?

¹²¹ Cf. *Беседе о браку*, I, 3; *О девичанству*, 19.

¹²² Cf. *О девичанству*, 15; 16; 19.

¹²³ Cf. *Ibid.* 13-14.

¹²⁴ Cf. *Беседе о браку*, I, 3; *О девичанству*, 19.

¹²⁵ *Беседе о браку*, I, 3.

¹²⁶ Cf. *Беседе о браку*, I, 3.

¹²⁷ Cf. *Беседе о браку*, I, 3; *О девичанству*, 15.

¹²⁸ *Беседе о браку*, I, 3; *О девичанству*, 15.

¹²⁹ *Беседе о браку*, I, 2; *О девичанству*, 34.

¹³⁰ Cf. *О девичанству*, 15.

¹³¹ *Беседе о браку*, I, 3.

¹³² *Ibid.*

¹³³ *Беседе о браку*, III, 5.

'Да вас сатана не искуша', вели он. Мало даље не каже: 'Ако желе децу', него 'ако не могу да се уздржавају, нека се жене и удају'. У почетку, као што већ рекох, брак је имао два циља, али кад су насељени земља, мора и сав свет, не остаје ништа друго до један једини разлог: укидање разузданости и безакоња. Брачна заједница је, стога, прилика да сви они који не могу да овладају својим страстима остану у врлини и светости.¹³⁴ Свети Јован много пута понавља: „Брак је добар јер држи човека у чистоти и спречава га да се сурва у понор похоте и пропадне.“¹³⁵ Апостол „допушта брак“ да би се „избегла блуд“;¹³⁶ „њему је довољно да каже да је девственост добра, али када говори о браку, саветује га и прописује ради једног циља: избегавања блуда. Чини се да тако оправдава своје одобравање брака;¹³⁷ „када га допушта, никада не изоставља објашњење разлога: 'због блуда', због демонског кушања, због неумерености.“¹³⁸ „Павле указује да је уздржање¹³⁹ много боље стање, али не намеће ономе који не може да га пригрли страх да ће га стићи казна. 'Јер је боље женити се и удавати неголи упаљивати се'. Он има у виду тиранску силу похоте. Ево шта жели да каже: Ако сте искусили силовите нападе, огањ живи, ослободите се (кроз женидбу) те борбе и мучних напора и страха да ћете бити савладани.“¹⁴⁰ Брак је, наиме, велика утеха, кочница која обуздава неразумну страственост природе, која утишава узбурканост таласа који нас узнемиравају, начин да безбедно доплavimo до луке, и ето разлога што је Божанска благодат даривала људима такву утеху.“¹⁴¹ На другом месту свети Јован Златоусти опширно објашњава: „Оне који нису у браку демон напада с нарочитим бесом те су мучени жалцем похоте више него други. Свима је јасно да слобода да се задовољство оствари умањује апетит и страст. И ништа није тачније од пословице: 'Оно што је у нашој моћи узбуђује нашу вољу'. Супротно се догађа ако нам се допусти оно што је било забрањено: ништа не разбуктава жељу више од лишавања. Са овог становишта, брак има једну предност: пружа већи мир, Ако се огањ страсти разбукта у срцима супружника, имају могућност да га угасе.“¹⁴²

Попут апостола Павла, свети Јован Златоусти није присталица дужег уздржања са којим нису сагласна оба супружника или који један од њих не може да изнесе јер тиме може бити угрожен брачни, породични и духовни живот: „Не забрањујте се једно другоме, сем по договору“. Шта жели овим да каже? Да се жена не уздржава против воље свога мужа или муж против воље своје жене. Због чега? Јер такво уздржање доноси велику штету: последице су најчешће прељуба, блуд,¹⁴³ породични проблеми који им следе. Кад и мушкарци који имају жене падају у блуд, колико јачи разлог за то имају они које лишавате утехе [...] Замислите брак у коме се жена уздржава мимо воље мужа. Шта се тиме постиже ако се он ода блуду, или, пак, ожалости и узнемири осећајући огањ пожуде, или изазове свађе и проузрокује много јада својој жени, шта добија она својим постом и уздржањем ако се тиме нарушава благочестивост заједнице? Ништа. А где су тек увреде, расправе и свађе које свему томе нужно следе!“¹⁴⁴

¹³⁴ *Беседе о браку*, III, 5.

¹³⁵ *Ibid.*, 25.

¹³⁶ *Ibid.*, 26.

¹³⁷ *О девичанству*, 27.

¹³⁸ *Ibid.*, 33.

¹³⁹ Мисли се на уздржање ван брака тј у оквирима посвећености целибату.

¹⁴⁰ *Беседе на прву посланицу Коринћанима*, XIX, 2.

¹⁴¹ *Беседе на Постање*, XXI, 4.

¹⁴² *О девичанству*, 34.

¹⁴³ Pornia, схвата се у смислу односа са проституткама.

¹⁴⁴ *Беседе на прву посланицу Коринћанима*, XIX, 1.

Свети Григорије Ниски такође сматра да се дуготрајно (и а fortiori потпуно) уздржање тешко може повезати са браком и пише: „Онај који упражњава претерано (уздржање) нема чисту савест, како каже апостл Павле (1. Тим. 4,2): [...] наима, такав презире брак.“¹⁴⁵ Многи Оци четвртог века су врло обазриви према апстиненцији унутар брака нарочито имајући у виду завете јеретичких струја (у највећој мери гностичких) које су у новим формама наставиле оно што смо већ видели позивајући се на ставове Климента Александријског.¹⁴⁶ Потпуна апстиненција коју је брачни пар, евентуално, спреман да усвоји, пошто су изродили довољно деце је, по мишљењу ових Отаца, сасвим прихватљива уколико је мотивисана духовним разлозима,¹⁴⁷ али се чини да она нема много оправдања у оквирима брака и да, на тај начин, брак добрим делом губи разлог за своје постојање. Разумније би било да се брак раскине, а супружници, сваки за себе, посвете монашком животу: духовна литература пружа бројне примере те врсте.¹⁴⁸

Овакво схватање брака, чији су једини циљеви рађање деце и избегавање блуда, може нам изгледати врло сужено. Међутим, у неким другим контекстима, наилазимо на кључну мисао да је сврха брака заједничко живљење¹⁴⁹ утемељено на љубави супружника и њихове деце. Свети Јован Златоусти нарочито продубљује своју мисао у том смеру и, следећи апостола Павла, види брачно јединство као „тајну“ аналогну јединству Христа и Цркве, а породицу као домаћу цркву.¹⁵⁰ Чињеница је да Оци ретко указују на ову сврху брака, иако је заступају, али се то може објаснити тиме да заједнички живот у љубави може бити остварен и без брака па се том сврхом брак не може прецизно одредити. Монаштво, по њима, остварује узвишеније заједничко живљење од породичног јер је у потпуности окренуто ка Богу и растерећено обавеза и брига „овога света“ које породични живот, неминовно, носи (које, иначе, наводе сви текстови о девствености).¹⁵¹

Ако, дакле, прихватимо да су специфичне особине брака рађање и избегавање блуда, при чему је ово прво споредно у односу на друго и није неопходно, онда не постоји ништа што се противи полним односима за које се унапред зна да ће бити неплодни. Тако, свети Јован Златоусти, ограђујући се од представника ригористичке струје које смо претходно представили, пише: „Нико да не осуђује човека који има законити однос са својом женом иако су остарили.“¹⁵² Изгледа да ништа, у основи, не спречава употребу контрацепције унутар брака, односно да се друга сврха брака

¹⁴⁵ *Живот Мојсијев*, II, 289. Cf. *О девичанству*, VII, 2.

¹⁴⁶ Свети Јован Златоусти иде дотле да каже: „нема тог блуда који је толико гршан као уздржање јеретика“ (*О девичанству*, 5).

¹⁴⁷ Свети Григорије Ниски наводи као пример Исака који ће добити једног јединог сина и затим се одмах посветио стварима невидљивим, „затварајући телесна чула“ (*О девичанству*, 5).

¹⁴⁸ Свети Нил Анкирски, који се одвојио од своје жене пошто су добили два сина, оправдава своју одлуку на следећи начин: „Процених да је то било довољно за продужење врсте и за помоћ у старости. Расудих да је разумно не препуштати се уживањима до засићења, не искоришћавати оно што закон допушта до злоупотребе природе, него се, напротив, зауставити на време, након што смо се покорили вољи Онога који је установио брак зарад продужења врсте, а не као награду за нашу слабост“ (*Казивања*, II, PG 79, 601). Можемо навести и пример светог Кариона који „пошто је добио двоје деце, остави их својој жени и повуче се из света“ (*Сентенце*, Карион, 2), као и примере Атанасије и Андроника који су се, по смрти своје двоје деце, раздвојили и отишли у пустињу (*Historie d'Athanasia et Andronikos*, cod. Paris Coisl. 126, fol. 317-319).

¹⁴⁹ Посебно видети Василије Велики, *Беседа о светој мученици Јулити*, 5, PG 31, 248.

¹⁵⁰ Посебно видети: *Беседе на посланицу Колошанима*, XII, 5-6; *Беседе на прву посланицу Солуњанима*, V, 1; *Беседе на Дела апостолска*, XXVI, 4; *Беседе на посланицу Ефесцима*, XX.

¹⁵¹ По светом Јовану Златоустом, Адам и Ева у рају нису имали полне односе, већ су живели живот у заједници која није била брачна (Cf. *О девичанству*, 13), а брак (који природно укључује и полне односе) је установљен тек после пада ради опстанка људског рода (*ibid.*, 13-14).

¹⁵² *Беседе на посланицу Титу*, V.

остварује независно од прве. Раздвајање полних односа од рађања, међутим, никако не одобрава, ни у браку, упражњавање мастурбације, оралних и аналних односа и слично јер их Оци, следећи апостола Павла, једногласно осуђују као „противприродне“ радње (cf. Рим. 1, 26; Јев. 13, 4).¹⁵³ Једно такво раздвајање не озакоњује ни полне односе који би имали у виду искључиво задовољство и који би били условљени страшћу. Употреба контрацепције у такве сврхе не може бити оправдана. Нити уколико је подстакнута егоизмом и себичношћу. Тако свети Јован Златоусти пише: „Знамо да они који су савладани овим злом [...] сматрају да је бити отац нешто мучно и захтевно, а то што та наклоност води природу у рађање деце изазива код њих огорченост и одбојност. Они не презају да своје жене учине неплодним и да изврше насиље над природом. Иако нису толико сурови да убију своју децу када се роде, довољно су сурови да спрече њихово рађање.“¹⁵⁴

Апостол Павле сматра да је посвећеност целибату идеал и узвишенији начин живота од брачног па и свети Јован Златоусти примећује да став који је наследио од Апостола подразумева да је брак намењен онима који по слабости не могу да досегну оно боље стање.¹⁵⁵ Свети Павле „саветује брачницима да се не забрањују једно другом да их сатана не би искушао неузддржањем“. Реч „неузддржање“ нам открива сву мисао Апостола; она објашњава суштину брачног закона, и истовремено критикује наш недостатак храбрости.¹⁵⁶

Иако свети Јован Златоусти није наклоњен продуженој или потпуној апстиненцији у браку, ипак препоручује уздржање у смислу умерености и владања над собом те пише следеће: „Не заповедам девственост јер познајем тешкоће које она носи, али не препоручујем ни неограничену употребу брака која би у себи носила неузддржање. Супружницима рекох „не браните се један другоме» да би спречио да вас грех понизи, а не да бисте досегли савршеније стање. Тако су и циљ и намера Апостола мање да дозволе неограничену употребу брака, а више да толеришу недостатак храбрости супружника.“¹⁵⁷ Начин на који свети Јован Златоусти посматра полно општење се прилично очигледно разликује од ригористичке струје грчких, а нарочито латинских Отаца које смо претходно анализирали. Страст (полна или нека друга) је за њега још једна последица прародитељског греха: човек подноси страсти зато што је постао смртан.¹⁵⁸ Страст није сама по себи грех, већ је грех њена необуздана употреба или њена злоупотреба: „Страст није грех, али када се не води рачуна о мери и не уподобљава правилима брака, када се жуди за туђим женама, тада постаје прељубничка, не по својој природи већ због злоупотребе и одсуства мере.“¹⁵⁹ Овакво становиште које не настоји да одбаци уздржање већ да га преобликује у целомудреност је својствено светим Оцима, као и Григорију Ниском по коме уздржање треба сместити у праведну средину између слабости пред страшћу похоте и „срамним страстима“ (Рим. 1, 26) с једне стране, и „потпуног одбацивања полности са друге.“¹⁶⁰ „Требало би, пише свети Григорије, дати замах пажњи и жељи ка божанским стварима, а никако не

¹⁵³ Видети између осталог: *Посланица Варнавина*, X, 8. Јустин, *Апологија*, 2. *Дидаскалија апостола*, VI, 28. Лактанције, *Божанске установе*, V, IX, 17. Августин, *Благодети брака*, 12.

¹⁵⁴ *Коментари на светог Матеја*, XXVIII, 5.

¹⁵⁵ Cf. *О девичанству*.

¹⁵⁶ *Ibid.*, 34.

¹⁵⁷ *Ibid.* Свети Методије Олимпски, у истом смислу, примећује да Апостол „снисходи“ и саветује „милостиво“ (*Гозба*, XII).

¹⁵⁸ *Беседе на посланицу Римљанима*, XIII, 1. и Теодорит Кирски заступа исто мишљење.

¹⁵⁹ *Ibid.*

¹⁶⁰ Cf. *О девичанству*, VII, 2.

презирати брачне обавезе када се врше с мером и смерношћу.¹⁶¹ За њега је веома важно да се при употреби полности, избегне у потпуности не само свака настраност, него и свака сладострасна¹⁶² склоност и привезаност и да се не допусти сладострашће надвлада човека.¹⁶³ Када су испуњени ови услови, задовољство које супружници доживљавају у брачним односима је потпуно легитимно и независно од воље за рађањем, која је за друге Оце представља неопходан услов. Свети Григорије Ниски тако може да тврди да „брак има сасвим довољно оправдање у свима својственој људској природи, која полаже ту спонтану наклоност ка ужитку у све оне који кроз брак долазе у свет.“¹⁶⁴ Управо у способности да се полност у браку употребљава слободно од свих страсти (у смислу који том појму даје аскетско предање) почива брачна целомудреност, коју не треба мешати, као што се то често чини, са апстиненцијом.

III. ЗАКЉУЧАК

Две велике струје које смо овде представили развиле су различита становишта што се донекле може објаснити разликама у њиховим циљевима и њиховим слушаоцима. Ипак, та становишта нису (ако искључимо поједина претеривања прве струје) несагласна и, у извесној мери, се допуњују и разјашњавају.

Прво становиште, својом строгошћу, не дозвољава да изгуби из вида прва и природна сврха полности: рађање, као ни изворна веза полног ужитка и рађања. Тиме нам помаже да избегнемо опасности и искривљења које доноси полни живот који се потпуно одвоји од те сврхе, који а priori искључује, због егоизма, рађање деце, и у коме је ужитак главни и апсолутни циљ. С друге стране, даје се пуна важност и вредност полном животу као једној реалности коју је пали човек, под утицајем страсти, склон да вреднује површно и олако, и подсећа нас да та реалност носи у себи тајну живота и учешће човека у божанском стварању. На крају, указује нам и на нормативну вредност уздржања које усвајају они који желе да буду савршени и да већ сада и овде искусе начин постојања будућег Века.

Друго становиште не занемарује и не одбацује основне ставове првог становишта, али се показује пажљивије према слабостима оних који нису у стању да крену путем који су свети Оци сматрали савршенијим. Оно наглашава да полни живот у оквирима брака има за циљ и ослобађање од тензија које могу бити веома штетне за лични, брачни и породични, али и за духовни живот. У том смислу, оно толерише полно општење које је одвојено од рађања. Та снисходљивост подразумева да они којима је упућена препознају у томе своју слабост и несавршенство и да поседују дубоко осећање покајања и труде се непрекидно у смирењу кроз стражење над собом и умереност. Само такав став може омогућити полним односима у браку да одговоре захтеву целомудрености, односно, да се врше у потпуној чистоти, ослобођени од сваке страсти. За Оце је веома важно да муж и жена, у својим интимним односима не буду заведени појудом и да им циљ никада не буде наслада, што је карактеристично за острашћеност која неминовно води ка схватању другог, па и самог себе, као средства за постизање задовољства, дакле као објекта. Употреба полности треба увек да буде подређена међусобном поштовању супружника и њиховој љубави, која, подсетимо се, досеже своју пуноћу када се осоли духовним животом и усмери ка Богу. Не постоји ни један суштински разлог који би бранио употребу контрацепције када се те вредности

¹⁶¹ *О девичанству*, VII, 3. Исто мишљење има и Филон Александријски, чији је Григорије био ученик (cf. VII, 3; VIII; XXI, 1.

¹⁶² Cf. *О девичанству*, VII, 3; VIII; XXI, 1.

¹⁶³ Cf. *Ibid.*, XXI, 1.

¹⁶⁴ *Ibid.*, VII, 1.

поштују и када се супружници труде најбоље што могу, свесни своје слабости, да стреме бескрајном духовном савршенству.

Приметићемо још да су одређене праксе и савети који су били опште прихваћени у древној Цркви (и данас у Православној Цркви) имали за последицу ограничење рађања: уздржање за време менструације (већ прописано древним законом, 3. Мој. 18, 19; 20, 18; Јез. 18, 6) и током трудноће (што отворено препоручују многи Оци), али и током постова (који чине већи део године), као и дане уочи причешћивања. Додајмо томе да је у древном свету дојење до треће године била устаљена пракса. На тај начин број плодних дана је био знатно смањен.